

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/archiwum-ipn/68451,Pamiec-narodu-zamknieta-w-archiwaliach.html>

ŹRÓDŁO HISTORYCZNE

Pamięć narodu zamknięta w archiwaliach

Autor: JUSTYNA STAROŃ 26.05.2020

Od ponad dwudziestu lat Instytut Pamięci Narodowej podejmuje wielokierunkowe działania, by ocalić od zapomnienia historie jednostek, które składają się na dzieje naszej ojczyzny.

W ramach tej aktywności powołano do istnienia Archiwum IPN, które gromadzi, przechowuje, opracowuje, zabezpiecza i udostępnia dokumentację oraz materiały przedstawiające losy Narodu Polskiego z lat

1917–1990. Początkowo Archiwum było skoncentrowane na przejmowaniu akt z instytucji państwowych, jednak niemal równocześnie zaczęły zgłaszać się osoby prywatne, które także dysponowały dokumentami wpisującymi się w misję IPN. Te inicjatywy dały asumpt do powołania w 2017 roku projektu Archiwum Pełne Pamięci (APP), które stanowi odpowiedź na społeczne zapotrzebowanie związane z poszukiwaniem bezpiecznego miejsca dla rodzinnych pamiątek.

Archiwum Pełne Pamięci (APP)

Każdy może mieć swój wkład w budowanie dziejów narodu – do kreowania narracji o przeszłości przyczyniają się darczyńcy przekazujący swoje archiwa domowe. Inicjatywa APP jest skierowana przede wszystkim do osób prywatnych: Polaków mieszkających w kraju i za granicą oraz przedstawicieli innych narodów, którzy często w zupełnie przypadkowy sposób stali się właścicielami materiałów o znaczeniu historycznym i ważnych dla naszego kraju. Niekoniecznie muszą to być sami świadkowie wydarzeń, ale ich dzieci, krewni, znajomi czy spadkobiercy.

Każdy może mieć swój wkład w budowanie dziejów narodu – do kreowania narracji o przeszłości przyczyniają się darczyńcy przekazujący swoje archiwa domowe.

Archiwum Pełne Pamięci jest zainteresowane różnego rodzaju materiałami obrazującymi losy narodu polskiego w XX wieku. Naturalnie pierwszym skojarzeniem są: korespondencja i materiały o charakterze narracyjnym, czyli: dzienniki, pamiętniki i relacje; dokumenty osobiste (paszporty, dowody osobiste, legitymacje), dokumentacja audiowizualna, taka jak: fotografie, filmy i nagrania dźwiękowe; materiały graficzne i wyroby poligraficzne (mapy, afisze, szkice, plakaty), ale również dokumenty urzędowe: metryki, rejestry, kartoteki, zaświadczenia, świadectwa – nie sposób wymienić wszystkich kategorii przyjmowanych materiałów.

Wśród zbiorów Archiwum Pełnego Pamięci znalazł się album fotograficzny przekazany przez pana Jerzego Borkiewicza (sygn. Ld 715), należący wcześniej do wuja ofiarodawcy – Bronisława Augustyna. Album przedstawia zdjęcia 28 Pułku Strzelców Kaniowskich stacjonujących w garnizonie łódzkim. Pułk¹ powstał 3 czerwca 1919 roku z połączenia 13 Pułku Strzelców oraz I Batalionu 28 Pułku Piechoty nazywanego „Dziećmi Łódzkimi”. Fotografie przedstawiają między innymi: oficjalne pozowane zdjęcia grupowe w mundurach,

parady wojskowe, ale również życie codzienne w koszarach – wspólne posiłki czy czas spędzony na rekreacji.

Sam porucznik Augustyn służył w 10 Kaniowskim Pułku Artylerii Lekkiej.² Brał udział w kampanii wrześniowej jako zastępca dowódcy 8 kompanii III batalionu 336 pułku piechoty, który bronił Saskiej Kępy w Warszawie i tu poległ (wraz z sześcioma innymi żołnierzami od pocisku armatniego) 26 września 1939 roku. Został pochowany w kwaterze wojennej na Cmentarzu Wojskowym na warszawskich Powązkach.

**Album fotograficzny porucznika
Bronisława Augustyna**

**Album fotograficzny porucznika
Bronisława Augustyna**

Pasiak z Dachau

Inną pamiątką przekazaną do Archiwum Pełnego Pamięci jest pasiak (ofiarowany przez panią Julitę Dorotę Marlenę Portait) z obozu koncentracyjnego w Dachau należący do jej krewnego Jeana Pugeta urodzonego 28 marca 1909 roku w Warszawie jako piąty, najmłodszy syn Jana Franciszka Pugeta i Jadwigi Krystyny z Tańskich. Ojciec Jeana był znanym warszawskim przedsiębiorcą, właścicielem zakładów introligatorsko-poligraficznych (współpracował z najważniejszymi polskimi oficynami – przede wszystkim z Gebethnerem i Wolffem). Po śmierci Jana Franciszka w 1921 roku rodzinną firmę przejął syn – Tadeusz Marek, a Jean mieszkał i później także pracował w siedzibie firmy przy ulicy Mariensztat 16 w Warszawie.

Archiwum Pełne Pamięci jest skoncentrowane przede wszystkim na pozyskiwaniu oryginalnych materiałów. Jednakże rozumiała jest sytuacja, że właściciel może być emocjonalnie związany z pamiątką, wówczas można czasowo wypożyczyć dany materiał w celu wykonania kopii.

Opierając się na informacjach z dokumentów zgromadzonych w IPN³, Puget do Francji przeniósł się we wrześniu 1939 roku wraz z bratem Zbigniewem i pracował w Grenoble (albo w oddziale Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Francji, w departamencie zajmującym się sprawami jeńców wojennych, albo w delegaturze Polskiego Czerwonego Krzyża). Został aresztowany w marcu 1944 roku podczas łapanki, po kilku dniach uwolniony, lecz niebawem ponownie uwięziony. Według zachowanego kwestionariusza dla więźnia⁴ Puget trafił do obozu koncentracyjnego Natzweiler-Struthof (na terenie Francji) 18 sierpnia 1944 roku. W uzupełnionym tam formularzu podano informacje o osadzonym: numer więźnia: 22647, zawód: przemysłowiec, miejsce ostatniego pobytu: Grenoble, wyznanie: katolickie, stan cywilny: nieżonaty, wzrost: 1,80 m, waga: 64 kg, włosy i oczy brązowe, twarz owalna, osiem lat spędził w liceum, dwa lata na uniwersytecie. W tym czasie trwała już ewakuacja obozu, dlatego Puget został niebawem przeniesiony do KL Dachau (4 września 1944)⁵, gdzie otrzymał numer 99460. Obóz opuścił 8 stycznia 1945 roku.⁶ Najpewniej później trafił do Stalagu XII D Trier (Trewir w południowo-zachodnich Niemczech), a następnie znalazł się w szpitalu w pobliskiej miejscowości Wadern.⁷

Po wojnie ożenił się z Polką – Marią i próbował swoich sił jako przedsiębiorca, ale z racji powracających dolegliwości, których nabawił się podczas pobytów w obozach, musiał zrezygnować z tej pracy. Za udział w ruchu oporu został po wojnie odznaczony Legią Honorową II klasy. U schyłku lat 40. (do 1962 roku) rozpoczął współpracę z Sekcją Polską Radia Francuskiego⁸, gdzie prowadził audycje satyryczne pod pseudonimem „Antoś Zielonka”. W 1960 roku przeniósł się z Grenoble do Paryża i pracował jako przedstawiciel handlowy. W związku z tym często bywał w Polsce zarówno w sprawach służbowych (np. na Międzynarodowych Targach Poznańskich w 1958 roku), jak i prywatnie, by odwiedzać brata Tadeusza. Zmarł w 1990 roku i został pochowany na warszawskich Powązkach.

Podarowany pasiak⁹ stanowi wersję zimową ubioru więziennego i składa się z marynarki i spodni w szaro-niebieskie pasy. Na marynarce i prawej nogawce spodni naszyto prostokątny fragment materiału z napisanym odręcznie numerem oraz czerwony trójkąt z literą „F”, oznaczający więźnia politycznego narodowości francuskiej. Ponadto do Archiwum IPN została przekazana także francuska karta kombatanta należąca do Jeana Pugeta wydana 18 grudnia 1952 roku.

Pasiak z KL Dachau Jeana

Dokumenty Kazimierza Russella

Archiwum Pełne Pamięci dzięki darowi pana Kazimierza Russela wzbogaciło się o dokumenty należące do ojca ofiarodawcy – Stefana Russela, który urodził się 18 października 1888 roku w miejscowości Stary Dworzec (obecnie Białoruś). Do Bielska Podlaskiego przeprowadził się w 1918 roku i objął stanowisko leśnika w leśnictwie Hołody. W latach 1921–1940 pracował jako leśniczy w Mętnej (gmina Mielnik). Podczas pierwszej deportacji Polaków na Wschód – 10 lutego 1940 roku cała rodzina Russelów – Stefan, żona Apolonia, dzieci: Danuta i Kazimierz oraz matka Stefana, Krystyna – została wywieziona do Rejonu Krajuszeńskiego Kraju Ałtajskiego w ZSRS. Początkowo żyli tam w bardzo trudnych warunkach. Po zawarciu układu Sikorski-Majski Stefan Russel, dzięki biegłej znajomości języka rosyjskiego, pełnił funkcję męża zaufania przy Delegaturze Ambasady RP na Kraj Ałtajski i Okręg Nowosybirski w Barnauł. Jego zadania polegały na prowadzeniu spisu ludności, organizacji punktów szkolnych, medycznych, dożywiania dzieci, rozdzielal zapomogi najbardziej potrzebującym. 14 maja 1945 roku Russel został aresztowany, natomiast 12 listopada wyrokiem trybunału

wojennego Zachodniosyberyjskiego Okręgu Wojskowego skazano go na dziesięć lat więzienia i pięć lat pozbawienia praw publicznych za szpiegostwo, antysowiecką agitację i działalność kontrrewolucyjną. Jego rodzina opuściła ZSRS i powróciła do Polski, natomiast Stefan nie doczekał końca wyroku – zmarł 29 listopada 1950 roku w specjalnym łagrze nr 7 w Irkucku. Przekazane dokumenty (głównie w języku rosyjskim) pochodzą z okresu pobytu w ZSRS (między innymi: tymczasowa legitymacja Russela z przedłużeniami pobytu; zaświadczenie o tym, że Russel jest mężem zaufania Ambasady RP, zaświadczenie wyznaczających mężów zaufania o charakterze doradczym, którzy mieli pomagać Russelowi; protokół przeszukania i aresztowania z 1945 roku oraz powojenne materiały w sprawie rehabilitacji Stefana Russela).

Dokumenty Stefana Russela

Procedury formalne

Archiwum Pełne Pamięci jest skoncentrowane przede wszystkim na pozyskiwaniu oryginalnych materiałów. Jednakże zrozumiała jest sytuacja, że właściciel może być emocjonalnie związany z pamiątką, wówczas można czasowo wypożyczyć dany materiał w celu wykonania kopii. Za każdym razem jest sporządzany protokół przekazania (bądź użyczenia) z podpisaną klauzulą o przetwarzaniu danych osobowych oraz – jeśli ofiarowane materiały podlegają ochronie prawa autorskiego, wówczas przygotowana jest umowa licencyjna zabezpieczająca prawa darczyńcy. Tak jak wszystkie dokumenty zgromadzone przez IPN, tak i materiały z APP są udostępniane w celu wykonania zadań ustawowych, prowadzenia badań naukowych oraz publikacji prasowych – są to działania nie tylko chroniące przed zapomnieniem, ale służą popularyzacji historii poprzez przedstawianie materialnych świadków historii. Istnieje również możliwość zastrzeżenia przekazywanych materiałów tak, by służyły jedynie do użytku wewnętrznego związanego z pracami badawczymi. Jeśli pamiątka uległa zniszczeniu mechanicznemu lub skażeniu mikrobiologicznemu, wówczas poddaje się ją niezbędnym zabiegom konserwatorskim.

Niekiedy okazuje się, że niepozorny rodzinny drobiazg z przeszłości może zawierać jakąż niebagatelną z historycznego punktu widzenia

informację, być kamykiem w dziejowej lawinie, zainspirować badacza do dalszych eksploracji naukowych, sprawić, że dane wydarzenie zostanie oświetlone z innej perspektywy.

Niekiedy okazuje się, że niepozorny rodzinny drobiazg z przeszłości może zawierać jakąś niebagatelną z historycznego punktu widzenia informację, być kamykiem w dziejowej lawinie, zainspirować badacza do dalszych eksploracji naukowych, sprawić, że dane wydarzenie zostanie oświetlone z innej perspektywy. Historykom w Polsce pozostało jeszcze wiele do zrobienia: napisanie niektórych rozdziałów na nowo, dookreślenie czy zrewidowanie pewnych faktów. Niewykluczone, że będzie to możliwe także dzięki zbiorom zgromadzonym przez Archiwum Pełne Pamięci, które składają się na wspólną tożsamość i historię narodu.

Jedni traktują takie szczątki pamięci niczym relikwie, chroniąc przed zniszczeniem i opowiadając o nich w kręgu najbliższych, dla innych z kolei mogą to być bezwartościowe papiery, które nie zasługują na większą uwagę i nie do końca wiadomo, co z nimi zrobić. Dla jednych i drugich rozwiązanie stanowi projekt Archiwum Pełne Pamięci.

¹ Zob. Wacław Zaborowski, *Zarys historii wojennej 28-go pułku strzelców kaniowskich*, Warszawa 1928.

² Ryszard Rybka, Kamil Stepan, *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, t. 29, Kraków 2006, s. 187.

³ Zob. IPN BU 01208/1411 oraz IPN BU 2911/1.

⁴ *Fragebogen für Häftlinge*, Arolsen Archives, https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/3219582/?p=1&s=Jean%20Puget&doc_id=3219584 [dostęp online: 24.04.2020].

⁵ Zob. IPN GK 128/45, t. 12.

⁶ *Effekten-Verzeichnis für Sel. Fr-Häftling Puget Jean*, Arolsen Archives, https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/10255736/?p=1&s=Jean%20Puget&doc_id=10255738 [dostęp online: 22-04-2020].

⁷ Arolsen Archives, https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/78052934/?p=1&s=Jean%20Puget&doc_id=78052934 [dostęp online: 22-04-2020].

⁸ Zob. Leszek Talko, *Audycje dla ludności polonijnej w Radiu Francuskim 1945-1985*, „Studia Polonijne” 1986, t. 10, s. 323-332; Gniewa Wołosiewicz, *33 lata mojej pracy w Sekcji Polskiej Radia Francuskiego*, „Archiwum Emigracji. Studia - Szkice - Dokumenty” 1999, nr 2, s. 247-249.

⁹ Zob. Ewa Wójcicka, *Krótką historia jednego pasiaka*, „Pamięć.pl. Biuletyn IPN” 2016, nr 2, s. 10-13.

COFNIJ SIĘ